

РЕФОРМУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ СТАТИСТИКИ ЯК МЕХАНІЗМ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ БІБЛІОТЕЧНОЮ СПРАВОЮ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються проблеми вдосконалення бібліотечної статистики на сучасному етапі з метою оптимізації системи державного управління як важливого чинника подальшого розвитку бібліотечної справи в Україні. На практичних прикладах аналізуються прогалини державного статистичного спостереження, яким в основному охоплено тільки мережу бібліотек Міністерства культури України. Вказується на невідповідність національних стандартів міжнародним вимогам до бібліотечної статистики.

Ключові слова: бібліотечна статистика, статистична звітність, статистичні форми, міжнародні бібліотечні стандарти, управління бібліотеками.

В статье рассматриваются проблемы совершенствования библиотечной статистики на современном этапе с целью оптимизации системы государственного управления как важного фактора дальнейшего развития библиотечного дела в Украине. На практических примерах анализируются пробелы государственного статистического наблюдения, которым в основном охвачены только сеть библиотек Министерства культуры Украины. Указывается несоответствие национальных стандартов, международным требованиям к библиотечной статистики.

Ключевые слова: библиотечная статистика, статистическая отчетность, статистические формы, международные библиотечные стандарты, управление библиотеками.

This paper addresses the problem of current library statistics improvement with the purpose of government management optimization as an important factor for the further development of libraries in Ukraine. Gaps of state statistical observations which basically covers only the network of libraries of the Ministry of Culture of Ukraine are analyzed with practical examples. The discrepancy of national standards to the library statistics international requirements are indicated.

Key words: library statistics, statistical reports, statistical forms, international library standards, library management.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Без статистичного забезпечення неможливо уявити розвиток жодної сфери діяльності, зокрема і бібліотечної, фахівці якої сьогодні розглядають статистичні дані як важливий інформаційний ресурс управлінської та дослідницької діяльності. Без статистичного забезпечення важко провести аналіз ефективності державної політики управління та планування подальшої роботи.

Бібліотечна статистика (БС) – галузь науково-практичної діяльності, спрямована на вивчення явищ і процесів бібліотечної дійсності методами статистичного дослідження в межах певного хронологічного періоду та прогнозування розвитку

бібліотечної справи в системі соціальних комунікацій [1].

Бібліотечна статистика є важливим джерелом відомостей для органів управління та широкого громадського загалу із забезпечення суспільства інформаційно-бібліотечними послугами та про стан бібліотечної справи в країні. Бібліотечна дійсність та інноваційні процеси мають бути відображені у відповідних статистичних показниках. На часі питання відповідності показників БС потребам держави. Сьогодні необхідно визначити основні можливі напрями її модернізації з метою підвищення достовірності та інформативності показників БС.

Багаторічний досвід виживання вітчизняних бібліотек у різних соціально-економічних умовах

свідчить про те, що саме завдяки статистичним даним громада, засновники, органи влади та усі зацікавлені можуть оцінити ефективність діяльності бібліотеки. Треба зауважити, що для оцінки ефективності діяльності конкретної бібліотеки статистичних показників замало, оскільки їм притаманна певна обмеженість та односторонність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор. Становлення теорії і практики БС відбувалося протягом тривалого історичного періоду і пов'язано з діяльністю Н. К. Крупської, Л. Б. Хавкіної та інших спеціалістів у 20-х рр. XX століття і подальшим узагальненням методологічних напрацювань у галузі.

Із 1992 р. в публікації українських і російських учених-бібліотекознавців О. В. Воскобойнікової-Гузевої, Г. А. Саприкіна, Г. С. Столярова було проаналізовано окремі питання функціонування системи бібліотечної статистики.

БС як галузь науково-практичної діяльності тісно пов'язана з розвитком бібліотечної справи на всіх її рівнях. На сучасному етапі в кожній із цих галузей відбуваються певні перетворення, які висвітлюються в численних публікаціях. Однак, із часу започаткування національної статистики України (1992), комплексних досліджень щодо стану БС в Україні на сучасному етапі не здійснювалося до 2007 року, коли Василенко Ольгою Миколаївною була захищена дисертація кандидата історичних наук за темою «Бібліотечна статистика в Україні: (1992-2005 рр.)», яка розглянула питання становлення системи бібліотечної статистики в Україні.

Виділення невирішених раніше аспектів загальної проблеми, яким присвячується стаття. Сьогодні постає питання вдосконалення системи державного управління бібліотечною справою через підвищення якості обліку бібліотечної діяльності та організації статистики. Аналіз наукових праць із питань державного управління дозволяє констатувати, що статті вищезгаданих авторів в основному стосувались окремих аспектів функціонування бібліотечної статистики в історичному аспекті чи мали прикладне значення для фахівців бібліотечної галузі. Тому питання реформування бібліотечної статистики як механізму модернізації системи державного управління бібліотечною справою є недостатньо проаналізованим.

Формулювання мети статті. Метою цієї статті є аналіз ефективності системи бібліотечної статистики та розробка пропозицій модернізації системи державного управління бібліотечною справою через покращення якості статистичного забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж XX ст. форма державної статистичної звітності неодноразово змінювалась і перероблялася з метою вдосконалення, на певному історичному етапі, розвитку бібліотечної справи БС у бік збільшення чи зменшення кількості показників.

У планах реформування статистики в Україні на державному рівні передбачалось удосконалення чинного масиву статистичних показників і створення на його основі цілісної, динамічної, науково обґрунтованої системи показників, створення на цій основі статистичної інформаційної бази, перехід до нових форм статистичного спостереження [2]. Відповідні заходи було накреслено і в галузі статистики культури, до складу якої входить бібліотечна статистика. Основний акцент програмних заходів передбачалось зосередити на вдосконаленні системи показників статистики та розробці методологічних основ статистичного аналізу діяльності установ відповідно до міжнародної практики та міжнародних стандартів. Відповідальними за виконання програмних заходів було визначено Державний комітет статистики України та Міністерство культури і мистецтв України. Проте, на сьогодні, всі ці завдання все ще залишаються нереалізованими.

Для усіх типів бібліотек, у т. ч. шкільних, єдині одиниці обліку документів і обслуговування користувачів, терміни, визначення, єдиний мінімум статистичних даних для бібліотек встановлює ДСТУ ГОСТ 7.20-2000 «Библиотечная статистика» [3], який введено у дію з 01.09.2002 відповідно до наказу Держстандарту України від 24.07.2002 року № 462.

Більш детально діяльність бібліотек відображена у формах звітності № 6-НК «Звіт про діяльність державних, публічних бібліотек, централізованих бібліотечних систем (ЦБС), що віднесені до сфери управління Міністерства культури і туризму України» та № 80-арвк «Зведена звітність державних, публічних та інших бібліотек», які були затверджені наказом Міністерства культури і туризму України 05.12.2007 № 75. Переважна частка основного набору показників цих форм збереглася від попередньо чинних форм статистичної звітності, прийнятих ще за радянських часів. Нововведенням було подання відомостей про технічний стан приміщень, наявність комп'ютерної техніки та визначення складу фонду за чотирма (замість восьми) галузями знань. Усього форма державної статистичної звітності у 1992 р. [4] налічувала 92 статистичні показники, з них 80 – із бібліотечної діяльності, 12 – із використання фінансових коштів.

Відповідно до Інструкції щодо заповнення зазначених форм звітності, статистичну інформацію управлінням культури і туризму зобов'язані надавати державні, республіканські (Автономної Республіки Крим), обласні, центральні міські бібліотеки міст Київ та Севастополь, публічні, спеціалізовані, спеціальні бібліотеки незалежно від підпорядкування, у тому числі бібліотеки навчальних закладів, які звітують відділам культури районних державних адміністрацій. Однак на практиці звітування шкільних бібліотек цим інституціям не носить системного характеру, що призводить до відсутності повної та достовірної інформації про їхню діяльність як в Управлінні фінансування, обліку та звітності

Міністерства культури, так і в Державному комітеті статистики України. Через ту саму причину основні показники діяльності шкільних бібліотек (найчисельнішої складової вітчизняної бібліотечної системи) не відображені й у статистичному збірнику «Бібліотечна Україна в цифрах». Статистичний збірник «Бібліотечна Україна в цифрах» готує Національна парламентська бібліотека на основі «Зведення річних звітів про діяльність бібліотек сфери управління Міністерства культури України».

Однак фактично статистичні зведення за формою 6-нк за іншими бібліотечними мережами не збиралися, хоча в наказі Міністерства статистики України від 9.09.1992 р. йшлося про поширення форм звітності на всі заклади культури та мистецтва «незалежно від їхньої відомчої належності та форм власності». Тим же наказом відповідні органи Міністерства культури України мали організувати «забезпечення інструментарієм, збір і розробку інформації» [5]. Виконання цього директивного документа поширилося тільки на бібліотеки системи цього міністерства. Збирання й опрацювання статистичної інформації належним чином організовано не було. Певною мірою це пов'язано з міжвідомчою неузгодженістю, яка все ще впливає на стан бібліотечної статистики [6].

Сьогодні єдиним джерелом інформації про окремі показники діяльності шкільних бібліотек України є результати паспортизації бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів державної та комунальної форм власності, проведеної у 2010 році відповідно до спільного наказу Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України від 16 липня 2009 р. № 662/53.

Необхідно зазначити, що вітчизняні статистичні довідники містять досить обмежений обсяг

інформації про бібліотеки – лише відомості щодо кількості масових і універсальних бібліотек та розмір їх фондів і зовсім відсутності дані щодо діяльності галузевих бібліотек.

У статистичних щорічниках Державної служби статистики України за останні роки інформація про бібліотеки в Україні міститься у розділах «Культура, відпочинок, туризм» (до 1996 р. входила до розділу «Освіта, наука, культура»). Тут відомості про масові й універсальні бібліотеки розташовано поруч з даними про інші заклади культури: музеї, кінотеатри тощо.

При змістовному аналізі статистичних показників у виданнях Держкомстату України [7] привертає увагу термінологічна неузгодженість навіть у межах одного видання. У різних таблицях той самий показник має найменування, які, з погляду бібліотечної термінології, несуть різне змістовне значення, а саме: «книжковий фонд», «кількість книжок і журналів», «бібліотечний фонд».

Сьогодні єдиним джерелом, у якому більшою, ніж у інших у офіційних статистичних виданнях мірою розкривається статистика бібліотечної галузі, є статистичний збірник «Бібліотечна Україна в цифрах» що видає Національна парламентська бібліотека України (НПБУ), дані з якого оприлюднені у вільному доступі на сайті бібліотеки [8]. Але подання даних для статистичного збірника «Бібліотечна Україна в цифрах» бібліотеками, не віднесеними до сфери впливу Міністерства культури України, залишалося на розсуд керівництва бібліотек.

Наскільки різняться остаточні статистичні дані про кількість бібліотек в Україні та їхні фонди, які подано у збірнику «Бібліотечна Україна в цифрах» [8] та у виданнях Державної служби статистики [9, 10] (див. табл. 1.)

Таблиця 1.

Невідповідність статистичних показників

Станом на	2000 р.	2006 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Статистичний збірник Національної парламентської бібліотеки України «Бібліотечна Україна в цифрах»					
Мережа бібліотек системи Міністерства культури України	18921	18452	18349	18249	18172
Бібліотек інших систем та відомств.	24172	2944	1868	19266	19294
Усього бібліотечних закладів	43093 (включно з мережею освітянських бібліотек 22337)	21396	20217	37515 (включно з мережею освітянських бібліотек 17474)	37466 (включно з мережею освітянських бібліотек 17532)
За даними Державної служби статистики України					
Кількість масових та універсальних бібліотек	20722	19751	20600	20100	19500

Як видно із представлених даних, у збірнику НПБУ показники кількості бібліотек в Україні дещо вищі ніж у щорічнику Державної служби статистики України. Це можна пояснити тим, що, як вже зазначалося, державним статистичним спостереженням було охоплено, в основному, тільки мережу бібліотек Міністерства культури України, а відомості про бібліотечні мережі інших систем і відомств збирала і опрацюувала НПБУ.

Ці дані, однак, також можуть бути неточними. Наприклад, невідомо з яких джерел відома кількість

освітянських бібліотек. На сьогодні єдиним джерелом інформації про окремі показники діяльності шкільних бібліотек України є результати паспортизації бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів державної та комунальної форм власності, проведеної у 2010 році відповідно до спільного наказу Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України від 16 липня 2009 р. № 662/53. В інші роки збір статистичної інформації не проводився, та незапланований у майбутньому. Основні показники

діяльності шкільних бібліотек (найчисельнішої складової вітчизняної бібліотечної системи) не відображені і у жодному статистичному збірнику.

Нові інформаційні технології розширюють і суттєво змінюють бібліотечні послуги, створюють комфортні умови для користувачів у бібліотеці та в режимі віддаленого доступу. Ці аспекти знайшли своє відображення у нових статистичних показниках, проте, зараз ще існують різні підходи щодо формулювання однакових показників, навіть у межах однієї бібліотеки.

У 2006 році Міжнародною Організацією зі Стандартизації був прийнятий стандарт ISO 2789:2006 «Information and documentation – International library statistics» (Інформація та документація – Міжнародна бібліотечна статистика), який, на жаль, не перекладений українською мовою, а його норми не знайшли відображення в державних статистичних показниках.

Висновки. Бібліотечна статистика є важливим джерелом відомостей для оцінки ефективності державного управління бібліотечною справою в Україні. Інформаційним базисом для формування системи статистичних показників державного рівня слугує набір показників, визначений формами державної статистичної звітності 6-нк за рік і зведеної статистичної звітності про універсальні та масові бібліотеки – 80-а-рвк. Сьогодні в Україні форми державної статистичної звітності не було поширено на бібліотеки усіх систем і відомств, чим не забезпечено повноту збору даних і порушено комплексну оцінку ефективності державного управління бібліотечною справою в Україні.

Необхідно провести оптимізацію бібліотечної статистики, що сприятиме створенню форми

державного статистичного спостереження з оновленим набором статистичних показників відповідно до сучасного стану розвитку бібліотечної діяльності та її поширення на бібліотеки усіх систем і відомств нашої країни. Є неприпустимою ситуація коли основні показники діяльності найчисельнішої складової вітчизняної бібліотечної системи – шкільних бібліотек не відображені і у жодному статистичному збірнику.

Важливі перетворення в бібліотечній справі, пов'язані з процесами інформатизації, залишаються поза увагою статистичних досліджень на державному рівні, що також не дозволяє визначити загальний рівень розвитку інформаційних технологій у бібліотеках країни.

Невідповідність національних стандартів (ДСТУ ГОСТ 7.20–2000), що засновані на прийнятих у країнах СНД статистичних показниках, міжнародним вимогам до бібліотечної статистики (ISO 2789:2006) не дозволяють порівнювати показники роботи бібліотек України та провідних бібліотек світу.

Реформування системи бібліотечної статистики України та приведення її норм у відповідність з міжнародними стандартами дозволить підвищити ефективність управління бібліотечною справою в нашій країні.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у розробці рекомендацій щодо приведення чинних бібліотечних статистичних форм у відповідність міжнародним стандартам з метою підвищення якості обліку бібліотечної діяльності та організації статистики – механізму державного контролю ефективності політики управління бібліотечною галуззю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Справочник библиотекаря / [науч. ред. : А. Н. Ванеев, В. А. Минкина]. – 3-е изд., перераб. и доп. – СПб. : Профессия, 2007. – 496 с.
2. Програма реформування державної статистики на період до 2002 року: (затверджено постановою Кабінету Міністрів від 27 червня 1998 р. № 971) // Інформ. бюлетень Держ. ком. статистики України. – 1998. – № 5-6. – С. 3–18.
3. ГОСТ 7.20-2000 Библиотечная статистика = Library statistics. System of standards on information, librarianship and publishing : межгос. стандарт. – Взамен ГОСТ 7.20-80, ГОСТ 7.41-82 ; Введ. с 2002-09-01. – М. : Изд-во стандартов ; Минск : Межгос. Совет по стандартизации, метрологии и сертификации, 2001. – 8 с.
4. Звіт масової, універсальної бібліотеки за рік. Державна статистична звітність: Форма № 6-нк, затверджена Наказом Міністерства України № 146 від 9.09.1992 р. // Поточний архів Держ. комітету статистики України. – 1992.
5. Про затвердження форм державної статистичної звітності для закладів культури та мистецтв : Наказ № 146 від 9.09.1992 р. / М-во статистики України // Поточний архів Держ. комітету статистики України. – 1992.
6. Лист Заступника голови Державного комітету статистики України Н. С. Власенка заступникові Міністра культури і мистецтв України В. Г. Романчишину (№ 05-02-03-8 від 5.10.2004) // Поточний архів Держ. комітету статистики України. – 2004.
7. Статистичний щорічник Київської області за 2002 рік // Держ. ком. статистики України ; Київ. обл. упр. статистики. – К., 2003. – 370 с.
8. Бібліотечному фахівцю [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://profy.nplu.org/>. – Назва з екрану.
9. Статистичний щорічник України за 2007 рік / [за ред. О. Г. Осауленка, відп. за вип. П. П. Забродський] ; Держкомстат України. – К. : Консультант, 2008. – 571 с. – С. 566–571.
10. Статистичний щорічник України за 2010 рік : статистический материал. – К. : Август Трейд, 2011. – 559 с.

Рецензенти: Палагнюк Ю. В., к.політ.н., доц.;
Дерега В. В., к.політ.н., доц.

© Картузов К. М., 2013

Дата надходження статті до редколегії 08.05.2013 р.

КАРТУЗОВ Костянтин Миколайович – здобувач кафедри державної політики та менеджменту Інституту державного управління ЧДУ імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: механізми реформування бібліотечної справи в Україні.